

УДК 81:39[811.14'02+811.124'02]

ББК 81.0

КОНЦЕПТ-СИМВОЛ ЛЕБІДЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ АНТИЧНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ТА ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТИ

ГРЕКОВА М.А.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті на прикладі концепту ЛЕБІДЬ, який визначається як субконцепт суперконцепту ПТАХ, постулюються принципи дослідження античних лінгвокультурних концептів: порівняння для концептів архаїко-класичного й елліністичного періодів грецької культури та зіставлення елліністичного концепту з римським. Образний та поняттєвий шари концепту формуються у класичний грецький період; мовно- й культурно-зумовлені конотації та асоціації накладаються на ці шари в елліністичний період; римський концепт трансформує грецький на ґрунт латинської мови, розширюючи його. Лебідь античної культури є, насамперед, символом Аполлона, чим і зумовлені його співочі таланти. Лебедина пісня є передсмертною, оскільки білий колір оперення птаха метонімічно позначає сиве волосся, отже, – час життя перед смертю.

Ключові слова: субконцепт ЛЕБІДЬ, суперконцепт ПТАХ, мовна картина світу античності, порівняльне та зіставне дослідження концепту в діяхронії.

The article positions the research principles of the ancient cultural concepts on the example of concept SWAN, which is defined as a subconcept to a superconcept of BIRD. These are comparison for the concepts of archaic, classical and Hellenistic periods of Greek culture and juxtaposition of the Hellenistic concept with the Roman one. Figurative and definitional core of the concept are formed in the classical Greek period; lingually and culturally caused connotations and associations with the core are laid upon it on the Hellenistic; Roman concept transposes the Greek one on the basis of the Latin language, transforming and exposing it. The swan in ancient culture is first and foremost the symbol of Apollo, that being the basis for his talents for singing. The swan song is a dying song, as the white colour of the bird feather is a metonym for white hair, thus pointing at the last moments of life.

Key words: subconcept SWAN, superconcept BIRD, ancient lingual worldview, comparative and juxtaposing research of the diachronic concept.

Дослідження концептів – ментальних структур збереження інформації, “енергетичних згустків культури” [3, с. 56; 22, с. 40, 68] – здійснювалися, як правило, в межах лінгвоконцептології, однієї зі сфер когнітивної лінгвістики [3; 18, с. 32]. Переважно синхронно-зіставний характер таких досліджень диктувався практичними дидактичними та міжмовно-комунікаційними потребами. Останніми роками увагу лінгвістів все більше привертає діяхронічний аспект: посилюється інтерес до зовнішньої та внутрішньої реконструкції, до пошуку етимонів та виявлення номінативних моделей менталізації артефактів [9; 17]. Ведеться масштабна робота з перегляду принципів етимологічних досліджень індоєвропейських мов та створення нових етимологічних словників у рамках Лейденського лексикографічного проекту [50; 56]. Таким чином, відбувається зближення двох максимально розведених у часі парадигм лінгвістики: порівняльно-історичної та когнітивно-дискурсивної. А. Корольова постулює виникнення нового напрямку в лінгвістиці: “когнітивної лінгвокомпаративістики”, який передбачає, зокрема, “реконструкцію діяхронічного концепту як первинного виду, що визначив процес і механізми концептуалізації картини світу певного етносу, і його концептоутворювальних номінативних одиниць” [11, с. 95–96].

Ураховуючи сказане вище, вважаємо, що вивчення античної концептосфери наразі є актуальним, адже концепт античної культури є діахронічним (античний період європейської культури тривав з X століття до н.е. по V століття н.е.), а античні філософські ідеї, морально-етичні та естетичні установки відіграли вирішальну роль у становленні та розвитку європейської цивілізації. Символи античної культури, сюжети й мотиви античної літератури пронизують усе наступне європейське літературне, художнє та музичне мистецтво.

М. Грінцер визначив місце і значення компаративного підходу в антикознавстві (комплексній науковій галузі, яка об'єднує літературознавство, лінгвістику, історію, філософію, міфологію та інші дисципліни, що вивчають старожитності). Учений, підкресливши вирішальний характер мовної ситуації для античної культури: одномовність Давньої Греції (точніше, наявність культурно-мовної опозиції “грек / варвар”) – на протизвагу двомовності Риму (наявності трихотомічного членування: “грек / римлянин / варвар”), зазначає, що римська культура саме “компаративність” зробила своєю основною рушійною силою, розвиваючись із постійним явним і прихованим порівнянням із культурою греків, “не просто відтворюючи, але й переосмислюючи грецькі моделі” [8, с. 253, 258].

Ми, зі свого боку, хочемо підкреслити, що дослідження античного культурного концепту варто проводити у порівняльно-зіставному аспекті: відповідно до загальноприйнятого членування античної культури на грецький архаїчно-класичний та елліністично-римський періоди, доцільно простежити еволюцію концепту на базі давньогрецької мови від архаїки до еллінізму та зіставити елліністичний грецький концепт із римським.

Концепт ЛЕБІДЬ античної культури вважаємо складником концепту ПТАХ, одним із його субконцептів. Концепт ПТАХ, у свою чергу, розуміємо як складне нелінійне об'єднання субконцептів, денотатами яких є окремі ідеалізовані представники реальної і міфічної орнітофауни та їх групи, із суперконцептом ІДЕАЛІЗОВАНИЙ ПТАХ.

Лінгвістична література, присвячена вербальним репрезентаціям птахів, багата і різноманітна. З погляду когнітивної лінгвістики Е. Рош розглядала птахів як зручний приклад для ілюстрації явища категоризації [20, с. 92–97; 41]. В. Красних та М. Піменова, перебуваючи на засадах лінгвокультурології, приділяли увагу птахам як складникам орнітоморфного коду культури [12, с. 297–307; 18, с. 125–159]. Концепт ПТАХ на матеріалі української мови було досліджено І. Казимир за допомогою методики, розробленої О. Селівановою у рамках ментально-психонетичного комплексу [10]. З позицій семіотики написані статті, присвячені птахам, в енциклопедії “Міфи народів світу” [49]. Чимало досліджень велося в ономасіологічному аспекті, зокрема відома праця Т. Гордезіані та В'яч. Іванова [4, с. 460, 541–542]. Класичний ґрунтовний твір, у якому вперше зібрані, описані й орнітологічно ідентифіковані птахи грецької літератури, належить Т. де Арсі [43]; а римської літератури – Е. Мартіну [43] та Дж. Ху [37]. Птахам Грецької антології присвячена розвідка Н. Дугласа [32]. Докладніші відомості про ці роботи можна знайти у М. Грекової [7].

Протягом останнього десятиріччя інформація, накопичена за попередні два сторіччя, була суттєво переглянута. Нові погляди енциклопедично представлені у Дж. Арнотт [25], Л. Бодсон [29], Ф. Селорія [30] і Дж. Тойнбі [44]. Д. Гогі з'ясувала когнітивні мотивації питомих латинських орнітонімів та визначила їх номінативні типи [33]. Значення звуку, звучання, голосу, у тому числі й пташиного співу, для античної культури як для культури слова усного описується в роботах Є. Герцмана [6], О. Лосєва [14], М. Маковського [15], О. Мельникова [16], М. Фокса [34], Дж. Хі [36], Дж. Ленделса [39], М. Уелса [46]; працю М. Беттіні [27] можна сміливо назвати вичерпним аналізом античної фоносфери. С. Майерз присвятила цікаву статтю співочим птахам античної культури в аспекті естетичної концепції мімезису Аристотеля [41]. Про поетичний символ лебедя з урахуванням ідіостилію античних авторів ідеться у дослідженнях Н. Брагінської [2], В. Смишляєвої [21], Дж. Арнотт [26], Г. Донох'ю [31], Дж. Харріса [35], К. Фолк [45].

Символ-міфологему лебедя розглянуто у статтях М. Ботвинника [1], О. Кулішової [13], Л. Селіванової [19], В. Топорова [23], Е. Бівен [28]. О. і А. Арбо визначили місце “лебединої пісні” в системі поглядів Аристотеля і Плінія Старшого [24].

Незважаючи на величезну кількість досліджень орнітонімів сучасних і давніх мов, символів птахів античної культури та художніх образів птахів античної літератури, зокрема, символу й художнього образу лебедя, спроб реконструкції концептів птахів античної лінгвокультури ще не було.

Метою статті є реконструкція античного лінгвокультурного концепту ЛЕБІДЬ у діахронії і синхронії.

Завдання:

- моделювання концепту для: 1) грекомовних текстів архаїко-класичного періоду, 2) грекомовних текстів елліністично-римського періоду, 3) латиномовних текстів;
- зіставна філологічна, культурологічна та лінгвокогнітивна інтерпретація здобутих результатів;
- установлення місця субконцепту ЛЕБІДЬ у структурі концепту ПТАХ та в мовних картинах світу народів європейської античності.

Методичний алгоритм порівняльно-зіставного аналізу досліджуваного концепту включає такі етапи: 1) за допомогою лексикографічних джерел визначено імена концепту у грецькій та латинській мовах, встановлено етимон цих імен; 2) на підставі даних словникових статей здійснено морфологічний, компонентний, частково логіко-синтаксичний і жанрово-стилістичний аналіз імен концепту та їх дериватів; 3) матеріал, вилучений із текстів античної літератури на підставі прямого (через апелятиви чи оніми) або перифрастичного посилання на лебедя, класифіковано за змістовими фреймами; 4) здійснено етимологічний та компонентний аналіз лексем-вербалізаторів концепту, що наповнюють ці фрейми; визначено серед них денотативні (семантично центральні); 5) три варіанти концепту змодельовано у вигляді пропозиційних фреймів та у вигляді полів; 6) для дослідження еволюції концепту в діахронії здійснено зіставлення сконструйованих моделей; 7) визначено таксономічну приналежність концепту; 8) за допомогою спеціальної літератури запропоновано пояснення місця та ролі художнього образу лебедя в системі художніх образів античної літератури; символу лебедя – в античній культурі, в античній моделі світу; концепту ЛЕБІДЬ – у концептосфері античності.

Іменем грецького концепту ЛЕБІДЬ є, безперечно, *κύκνος* (ΚΥΚΝΟΣ). В усіх знайдених нами прямих посиланнях на лебедя використовується саме цей орнітонім. Оказіоналізмом є найменування *ἀγλῶ* засвідчене Гесихієм, грецьким лексикографом V століття н.е., і зафіксоване в [52, р. 11] як скіфське. Словник Х. Ліддела і Р. Скотта подає два похідних значення для *κύκνος*: “вид судна” і “очна мазь”, що виникли на підставі метонімії; обидва використовувалися в елліністично-римський період [52, р. 1008]. Орнітонім *κύκνος* має вісім дериватів [там само]: демінутив (оказіонально вжитий у тексті елліністично-римського періоду) та реляційні ад’єктиви, суфіксальний та композитні утворення; конкретизація реляції – за формою і кольором. Найчастіше в текстах усіх періодів використовується семантично нейтральний ад’єктив *κύκνειος* – “лебединий” та його субстантивована форма – *κύκνειον*; остання, особливо у пізніх авторів, – у значенні “лебедина пісня”. В елліністично-римський період зафіксовано номінативні одиниці, що експлікують зближення у свідомості людей лебедя з великими хижими птахами: *κύκνίας ἀετός* (букв. “близький до лебедя орел”) на позначення певного виду білого орла та перифрастичний орнітонім на позначення лебедя – *τόρυος ἠρρόφοτος* (“блукаючий по воді гриф”).

Міфонім *Κύκνος* [1; 52, р. 1008] використовувався для найменування п’яти різних міфічних персонажів, перетворених у результаті метаморфозу на лебедя; причому, якщо для класичних авторів більш важливими виявляються два герої-воїни, вбиті у двобої з Ахіллом чи Гераклом,

то для елліністичних – ніжний друг Фаетона, який загинув через журбу за ним і був перенесений Аполлоном на небо у вигляді сузір'я. *Κόκκος* має два похідні прикметники (*Κόκκειος* та *Κοκκίτις*), які в архаїчних і класичних текстах сполучаються з іменниками *μάχη* і *βοή* (“битва” і “крик”).

Ім'я латинського концепту визначити дещо важче, оскільки римські письменники послуговувалися двома лексемами на позначення лебедя: запозиченою грецькою *cygnus* (*cygnus*) та питомо латинською *olor* [51]. Поети золотої доби (Вергілій, Горацій, Овідій) часто вживали обидві лексеми в одному творі як повні синоніми; римський учений-натураліст Пліній Старший використовував тільки *olor*. Ми з'ясували, що в корпусі латиномовних текстів [55] лексема *cygnus* фігурує вдвічі частіше, ніж *olor* (вжита 97 разів проти 40). Орнітонім *olor* зник із лексичного складу сучасних романських мов. Незважаючи на менше вживання *olor* порівняно з *cygnus*, вважаємо за можливе надати латинському концепту подвійне ім'я CYCNUS / OLOR, оскільки, як уже було сказано, у класичних текстах ці номінативні одиниці вживалися рівноправно.

На латинському ґрунті номінативна одиниця *cygnus* має два деривати: ад'єктив *cygneus* (латинізований варіант грецького *κόκκειος*) та утворений за латинським словотворчим типом іменник *cygnarium* (“очна мазь”; буквально – “вмістилище лебедів”: метонімія за кольором). Міфонімом *Cygnus* іменуються два персонажі; літературні апеляції переважно до друга Фаетона. Похідний прикметник *Cicneus* використовується як оронім, гідронім і ойконім [51].

Орнітонім *olor* утворює два похідних ад'єктиви: семантично нейтральний суфіксальний *olorinus* (“лебединий”) та композитний *olorifer* (“той, що носить лебедів”; уживається у поезії як епітет річки Падус, або По).

Для розуміння літературно-культурного контексту важливо врахувати, що обидва іменники: *κόκκος* та *olor* граматично чоловічого роду.

Сучасні лінгвісти припускають індоєвропейське походження обох номінативних одиниць – *κόκκος* та *olor* – і наявність у них спільного етимона “світити, бути білим”. Р. Бекес реконструює етимологію *κόκκος* від основи **(s)keuk-* і вказує на конекцію грецької лексеми із санскритськими *sócati*, *sukrá*, що означають, відповідно, “світити” і “світлий, білий” [50, р. 799]. М. де Ваан, зазначаючи найбільшу спорідненість латинської лексеми *olor* із давньовірхньонімецьким *albiz* (“лебідь”) та російським *лебедь* (українським *лебідь*), виводить його етимологію від праформи спільного італо-кельтського та слов'янського орнітоніма із коренем **h₂el(b^h)* [53, р. 427].

Для аналізу нами було відібрано уривки із 33 текстів, що належать 13 авторам архаїко-класичного періоду, та із 44 текстів 27 авторів елліністично-римського періоду грецької літератури; а також 67 латиномовних текстів 26 авторів римської літератури. На різних етапах дослідження брався до уваги контекст як повного твору з його жанровою специфікою, так і усього творчого спадку автора з урахуванням ідіостилю.

Типова пропозиція з облігаторним актантом “лебідь” у творах античної літератури містить у різних комбінаціях предикати: “співає”, “рухається”, “помирає”, “пасеться”, “шанує”, “славить”, “перетворюється на”. Факультативні актанти пропозиції: {(старий) поет / мудрець, Музи, Аполлон, Лето (Латона), Зевс (Юпітер), Леда, Афродіта (Венера), Кікн} та {пісня, спів, звук, крик, голосіння}; у якості сирконстантів вживаються локативи; атрибути стосуються зовнішнього вигляду та музичних властивостей лебедя. Спів є неодмінним атрибутом літературного лебедя: без предикату “співає” не існує жодної пропозиції в аналізованих текстових уривках. У більшості ситуацій спів є журливим, пов'язаним зі скорою неминучою смертю. Проте, водночас, спів є і врочистим: цим співом поет-співець шанує, прославляє Аполлона та Муз. Радісним співом лебідь римської поезії вітає Венеру. Лебідь є результатом метаморфозу юнака Кікна. У процесі метаморфозу обов'язково змінюється напрям руху та голос особи. Лебідь, на якого перетворився загиблий воїн, злітає в небо, а потім спускається на воду. Лебідь – колишній друг Фаетона, наляканий горінням останнього поблизу сонця й наступним його

падінням, одразу кидається у воду, уникаючи палаючого неба. Ці лебеді, знаменуючи своє перетворення, кричать і співають. Для лебедя – іпостасі Зевса, у подобі якого бог одружився з Ледою, підкреслюється винятково білий колір пір'я. Лебідь, священний птах Аполлона, спокійно пасеться поблизу водойм.

Статичні та динамічні характеристики лебедя античної літератури ми розподілили за змістовими фреймами: 1) “зовнішній вигляд” (aspectus) зі слотами: 1.1) “особливості будови тіла” (forma) та 1.2) “колір” (color); 2) “звук” (vox) зі слотами: 2.1) “звучання” (sonitus) та 2.2) “лебедина пісня” (cantus); 3) “рух” (motus) зі слотами: 3.1) “рух у повітрі” (volatus) і 3.2) “рух біля води” (natatio); 4) “інша дія” (alius actus) зі слотами: 4.1) “вмирання” (mori) та 4.2) “інше” (cetera); 5) “місце” (locus) зі слотами: 5.1) “абстрактна водойма” (locus aquaticus) та 5.2) “певний географічний пункт” (locus certus); 6) “відношення до” (conexio) зі слотами: 6.1) “інших птахів (інших тварин)” (avibus), 6.2) “поетів” (poetis), 6.3) “богів” (deis), 6.4) “людей та міфічних персонажів” (hominibus), 6.5) “музичних інструментів” (instrumentis). Фрейми 1 та 2 мають субслоти: 1.1.1) “шия” (cervix), 1.1.2) “лапи” (pedes), 1.1.3) “дзьоб” (rostrum); 1.2.1) “пір'я” (pennae), 1.2.2) “лапи” (pedes); 2.1.1) “акустичні характеристики звуку” (tonus), 2.1.2) “звук відносно агенса” (agenti), 2.1.3) “звук відносно пацієнса” (patienti); 2.2.1) “сакральний аспект пісні” (carmen sacrum), 2.2.2) “особливості виконання пісні” (ludus); 2.2.3) “зв'язок пісні зі старістю та смертю” (carmen morituri).

Наповнення слотів у трьох моделях є неоднаковим. Найменше виражені слоти 1.1, 4.2 та 6.1 – 6.5; найбільше ж – 2.1, 2.2 та 5.2. Особливості будови тіла лебедя окреслюються схематично, акцентуються найпомітніші ознаки, що виділяють цього птаха серед інших. Для давньогрецького епосу і драми важливою виявляється тільки одна особливість – довга шия; Аристотель згідно зі своєю класифікацією тварин додає характеристику “*βαρύπτερα τῶν στευανοπόδων*” (“з найбільшими крилами серед птахів, що мають перетинку між пальцями”) [Arist. *HA* 504a7, 593a27; *PA* 692b24]. Анонім Грецької антології елліністичного періоду звертає увагу на широкі лапи (*πλατύωνυχος*). Римські автори змальовують зовнішній вигляд лебедя при описі процесу метаморфозу для унаочнення змін, що відбуваються з людиною. Овідій, якому належить найповніший портрет лебедя (*Metamorph* II.373–380), теж зупиняється на довгій шії та перетинках між пальцями, додаючи ще закругленість дзьобу. Ці морфологічні ознаки цілком узгоджуються з орнітологічними даними. Увага до форми кігтів диктується прадавнім поділом птахів у свідомості людей на хижих та нехижих; хижі – у грецькій літературній традиції – називаються гомерівським епітетом *γαμψώνυχες* (“кривопазурні”).

Колір лебединого пір'я надзвичайно важливий для всіх античних авторів. Грецькі письменники архаїчного та класичного періодів за наявності лексеми *λευκός* (“білий, ясний, світлий, блискучий, сивий, срібний”; *пор.* прислів'я *κόραξ λευκός* – “біла ворона”) користуються п'ятьма композитними колоративами з елементом *πολιός-* (*πολιός* – “сивий, старий, сірий, блискучий, сяючий; білопінний” – про море у Гомера), підкреслюючи при цьому метонімію “білий колір пір'я” → “білий колір волосся: сивий, старий”, та колоративом *χιονόχρως* (“сніжно-білий”). Елліністичні грецькі письменники не приділяють уваги кольору оперення лебедя, а у римських письменників ця характеристика птаха буквально відрізняється барвистістю. Використовується вісім колоративів на позначення спектра від білого матового (*albus*) через білий блискучий (*candidus*) і срібно-сивий (*canens*) до блискучого пурпурового (*purpureus*) і чорного (*niger*). Поява чорного лебедя, якого Ювенал (*VI, 165*) називає “рідкісним птахом” (*rara avis*), свідчить про знайомство римлян II століття н.е. із таким птахом. Колористичний ланцюг *albus* → *candidus* → *canens* → *purpureus* → *niger* видається цілком логічним через перетин інтенціоналу одного поняття з екстенціоналом наступного. Номінативні одиниці *canus* (“сірий, сивий”), *canens*, *candens* (“білий, блискучий, сяючий”) і *candidus* (“білосніжний, сивий, сріблястий, ясний, сліпуче гарний”) мають спільний праіндоєвропейський етимон **kn̥d-*go-nó (“сяяти”).

На забарвлення лап, а не пір'я, лебедя звернув увагу Овідій (*Metamorph II.375*). Пальці (*digitos*) Кікна, що почав перетворюватися на лебедя, названі *rubentes* (“червонуватими”). Оскільки лапи справжнього птаха лебедя чорні, то можна припустити звичайну народну контамінацію лебедів із гусьми, лапи яких дійсно червонуваті.

Евріпід (*HF 691*) експлікував етимологічно закладену метафтонімію “білий лебідь – це свий чоловік”, конкретизувавши: *κύκνος ὡς γέρον ἀοιδός* (“лебідь як старий співець”), тим самим пов’язавши лебедя не тільки зі старістю, а й зі співом.

Співвіднесеність лебедя зі звуком, голосом, співом, музикою, поезією, тобто із музичними мистецтвами, якими опікуються Музи на чолі з Аполлоном, та з поетами – людьми, що слугують цим божествам, виявилася для античної культури найбільш важливою. Відповідно, слоти звукового фрейму є найбільшою мірою заповненими. Лебідь класичної грецької літератури *ἄδει* (“співає, оспівує”), *ἐξάδει* (“співає до кінця, в останній раз”), *μέλπει* (“співає, пританцюючи, у хороводі; оспівує”), *κελαδεῖ* (“шумить, кричить, звучить, співає, оспівує”), *καλεῖ* (“кричить, кличе”), *ἐπέει* (“шумить, кличе”), *ἄγει μέλος* (“співає”), *ἄγει βοήν* (“кричить, гукає”), *κρέκει* (“стукає, б’є, звучить”) крилами. Пратін (лірик і трагик кінця VI – початку V століття до н.е.) знайшов гарний колористичний епітет для пісні (*μέλος*) лебедя – *ποικιλόπτερον* (“строкатокрила”).

Цей птах, за визначенням Аристотеля, є *ῥηϊκός* (“співучий”), за Платоном – *ζῷον μουσικόν* (“музична тварина”); у драмі він називається *μελωδός* (“співаючий”), *ἤχητης* (“співаючий гучно або дзвінко”). Лебідь як птах Аполлона шанує бога гімнами, пеанами (врочистими хороводними гімнами на честь Аполлона), іакхами (дуже гучними, несамовитими піснями на честь Аполлона-Іакха; у Аристофана), приносить йому естетичне задоволення (*τερπόμενος*) френами (заплачками). У Есхіла (*Ag 1444*) вперше в античній літературі лебідь помирає, видавши *ἕστατον θανάσιμον γόον* (“останній передсмертний стогін”). Для Платона та Аристотеля передсмертна лебедина пісня вже є очевидним фактом. “Лебеді співають найбільше і найкраще, коли відчувають наближення смерті (*οἱ κύκνοι ἐπειδὴν αἴσθοντα, ὅτι δεῖ αὐτοὺς ἀποθανεῖν, τότε δὴ πλεῖστα καὶ μάλιστα ἄδουσι*)”, – зазначає Платон (*Phaed 85b*). Аристотель (*HA IX.126.15*) приєднується до цього твердження, додаючи, що перед смертю лебеді вилітають у відкрите море і там співають.

Грецькі письменники елліністичної доби охоче послуговуються здобутками попередників, використовуючи не тільки окремі лексеми, а й достатньо великі цитати: неодноразово з’являється прагінова *ποικιλόπτερον μέλος* та есхілів *ἕστατον θανάσιμον γόον*. “Лебедина пісня” набуває паремійного вжитку, вона може у цей час бути позначеною не тільки фразеологізмом, а й спеціальною лексемою: *κύκνειον*. Не пов’язані з передсмертною піснею вербалізатори звуків, що видає лебідь, виходять із ужитку (замість 9 дієслів звучання класичного періоду залишаються тільки 4 зі значенням “співати”). Втрачається сакральна роль співу: відсутній розгорнутий перелік аполлонових гімнів класичної літератури; лебідь співає тільки френи, стогнучи. Натомість суттєво урізноманітнюються засоби вираження майстерності співця, підкреслюється естетичний вплив його співу на слухача. Елліністичний лебідь – це *ἑμνήτηρ* (“співець гімнів”), *ἡμερόφωνος* (“той, що співає радісно, чарівно”), *λιγύθροος* (“гучний, солодковзвучний”), *ἀοιδότατος πετεηνῶν* (“найспівучіший із пернатих”), *μουσικότατος πάντων ὀρνίθων* (“наймузичніший із усіх птахів”); він має *φωνή μουσική* (“музичний голос”), співає не лише журливо, але й *ἡδύ καὶ μελιχρόν* (“приємно та солодко”). Вживання суперлативу в зазначених вище словосполученнях є показовим. Значне збагачення музичних засобів виразності співу підкреслюється зіставлення авторами Грецької антології та натуралістом IV століття н.е. Діонісієм співу зі звуками музичних інструментів (*Dionysius De Avib II.19*): “лебеді так солодко співають, наче користуються кіфарами чи авлосами” (*χράμενοι ἀύλοῖς ἢ κιθάροις*).

До людей, причетних до лебедя (тобто до мистецтв і до Аполлона), крім поетів, додаються філософи. У морально-філософських творах Хрисіппа і Плутарха звучить порада філософам

не уподібнюватися до лебедя, тобто не стогнати при наближенні смерті. На протигагу закликає трагіків до співу, адресованим лебедю (*ᾄδει* – “співай”), епіграматист Посідипій радить стоїку Зенону: “мовчи” (*σιγᾶ*).

На зламі від античності до середньовіччя, у V столітті, лебідь настільки стає однозначним символом старого музики і поета, що Гораполлон каже: “*γέροντα μουσικὸν βουλόμενοι σημήναι κύκλον ζωγραφοῦσιν, οὗτος γὰρ ἡδύτατον μέλος ᾄδει γηράσκων* (ті, що бажають позначити старого музику, зображають лебедя, адже він найприємнішу пісню співає, старіючи)”.

Номінативні одиниці давньогрецької мови, що використовувалися на позначення лебединого співу, маючи спільну нейтральну поняттєву сему ‘звук, звучання’, містять також, у різних пропорціях, конотативні семи на позначення інтенсивності, мелодійності, експресивності, емоційності, артикуляції звучання, його сакрального призначення, сольного чи хорового його виконання, його приємності для слуху. Автори архаїчно-класичного періоду послуговувалися переважно лексемами на позначення дуже гучного, артикульованого, експресивного (підкреслено емоційно-журливого), монодичного та хорового, сакрально призначеного співу. Письменники елліністично-римського періоду вживали лексеми з конотаціями мелодійності, емоційності, експресії, естетичності; причому палітра цих конотацій доволі багата. Така зміна у виборі номінативних одиниць цілком узгоджується з еволюцією античної музичної естетики: у добу еллінізму набагато збільшується звукове різноманіття музики, з’являються нові музичні інструменти, слабшають вимоги до обов’язкової підкресленої артикуляції кожного звуку [5; 6; 39]. Нами зафіксовано 29 номінативних одиниць звучання лебедя (взагалі в давньогрецькій мові нараховується більше 300 лексем на позначення звуку). 24 із них об’єднані в 10 словотвірних гнізд. Етимологія більшості цих номінативних одиниць визнається невідомою або сумнівною [50]. Найбільше дериватів (4) має лексема *ᾄδω* (*ἀείδω*); Р. Бекес припускає індоєвропейське походження цього дієслова і визначає його етимон: **xh2ueid-* (“співати”) [50, р. 23].

Латиномовні письменники, як і давньогрецькі, за нашими підрахунками, використовують 29 номінативних одиниць на позначення лебединого співу; 16 із них об’єднані в 4 словотвірних гнізда. Найбагатшим на деривати є дієслово *cano* (“співати” (стосовно людини, тварин, музичних інструментів), “творити” (слова, вірші), “прославляти”, “пророчити”). М. де Ваан визначає праїндоєвропейське походження цієї лексеми з етимомом **kh₂n-e-* (“співати”) [53, р. 87]. Загалом, на думку вченого, праїндоєвропейське походження мають 7 латинських дієслів звучання. Один із дериватів *cano* – *clamo* (“кричати, закликати, оголошувати, звучати, називати”) має етимон **klh₁-m(o)-* (“кричати”): той самий, що і грецьке *καλέω* (“кликати”) [53, р. 117]. Інше, часто уживане дієслово звучання, – *sono* (“звучати, грати на музичних інструментах, співати, говорити, оспівувати, відкликатися, означати”) походить від **suenH-(ti)-* (“звучати”) [53, р. 574]. Заслуговує на увагу в контексті розуміння музики за часів античності похідне від *modus* (“міра”) дієслово *modulor* (“розмірювати, ритмічно грати та співати”), яке реконструюється як **med-o-* (“виміряти”) [53, р. 384]. Сема ‘міра’ складає поняттєве ядро і для грецької лексеми *μέτρος*. Ритм, первинна складова музики, на думку античних філософів, є тією рушійною силою, що перетворила хаос на гармонійно впорядкований космос. Праїндоєвропейський етимон **tlok^w-* (“говорити”) визнано для ад’єктива *raucus* (“хриплий; пронизливий; той, що гуде”) [53, р. 514]. Дієслово *strepo* (“триміти, шуміти”) походить від праїндоєвропейського **strep-e/o-* з тим же значенням [53, р. 591].

Лебідь римськими авторами характеризується як *cantor* або *cantans* (“співець, музика”), який є *canorus* (“співучим”), *loquax* (“балакучим”), *argutus* (“виразно голосистим або солодкозвучним”), *raucus*, *dulcis* (“солодким”), *flebilis* (“плакучим”). Цей птах *canit*, *cantat* (“сильно або багато співає”), *concinat* (“добре або узгоджено із хором співає; оспівує”), *modulatur carmina exaequalia* (“ритмічно співає незрівнянні пісні”) або *liquidam querelam* (“співає плавну скаргу”). Він *perstrepit* (“оглушливо шумить; у зграї”), *dat* (“видає”) *sonitum* чи *sonum* (“звук”), *murmur* (“бурмотіння

чи рев”), *gemitum* (“протяжний стогін”). Лебедю з Латинської антології богиня наказує не мовчати (“*diva iussit non tacere*”); його кличе доля (“*fata vocant*”), йому *reboat* (“відгукується”) *regio* (“місцевість”) або *tuba* (“труба”), а *palus resonat* (“болото відкликається, резонує”). Для позначення звуку, що видає лебідь, анонім Латинської антології (762, 23) ужив оноματοпоетичне дієслово *drensat*.

Згаданий вище ад’єктив *argutus* є дериватом дієслова *arguo* (“виявляти, робити ясним; звинувачувати, засуджувати”); його корінь (*argu-*) той самий, що і в лексемі *argentum* (“срібло”). Використовуючи цю лексему, Вергілій (*Aen* 9, 36) свідомо зближує колористичні прикметники, що мають денотативну сему ‘бути ясним, сяяти’ (*canus, canens, candidus*), з акустичними. Можна припустити, що римські поети, ставлячи у фразі лексеми *cano* (“співати”) та *canus* (“сивий”) поряд, відчували їх архетипову близькість, вважали їх фактично однокореневими.

Конотативні семи латинських лексем звучання, які були використані в літературі відносно лебедя, виражають мелодійність, розміреність, інтенсивність, плавність або дискретність звуку, його емоційну забарвленість та естетично впливають на слухача.

Зв’язок лебединого співу з мотивом смерті в римській літературі помітно слабшає, порівняно з елліністичними грекомовними поетами. Лукрецій, Цицерон, Овідій та Гігін (римський поет-байкар початку нової ери) пишуть про лебедину пісню як очевидний символ близької смерті поета. Особливо болісно про це сказано Овідієм (*Trist* IV.8, V.1–2): поет називає себе помираючим сивочолим лебедем. Гораций у відомій оді (*II*, 20), опрацьовуючи популярний мотив метаморфозу, робить суб’єктом, що зазнає перетворень, самого себе. Процес метаморфозу описаний урочисто, адже завдяки цим перетворенням поет підноситься на небо до Аполлона, стає експліцитно йому причетним.

Пліній Старший, римський енциклопедист, зоологічний доробок якого можна зіставити з доробком Аристотеля, на відміну від попередників, піддає сумніву саму наявність передсмертної лебединої пісні: “*olorum morte narrantur flebilis cantus, falso, ut arbitror*” (“вважаю хибними розповіді про журливу пісню помираючих лебедів”).

Для епіграматистів Ювенала та Марціала лебідь є символом білого кольору волосся старої людини на протигагу чорному круку, який символізує юнака. Мотив протиставлення за кольором оперення лебедя і крука з’явився в епіграмах, на нашу думку, як пародія на рядки Овідія (*Trist* IV.8): “*Iam mea cysneas mitantur tempora plumas | inficit et nigras alba senecta comas*” (“ось вже мої скроні пом’якшало лебедине пір’я, і біла старість розфарбувала чорне волосся”). Про лебедину пісню, іронізуючи над нею, Марціал згадує лише в епіграмі (*XIII*, 77): “Солодкі пісні ритмічно співає онімлілим язиком лебідь, сам співець власного похорону”.

Мотив лебединої пісні, за одностайним визнанням дослідників, уперше з’явився в Есхіла [24; 26; 31; 36 та ін.]. Дж. Харріс аргументовано доводить запозичення цього мотиву Есхілом у Езопа, тобто вбачає витoki у народно-паремійній традиції з протиставленням лебедя як дикого птаха гусаку як птахові домашньому. Сам факт можливості лебединого співу бентежив коментаторів, починаючи ще з часів античності. В. Смишляєва наводить коментарі орнітологів, які запропонували акустичне джерело пісні шукати у звуках, які лебідь видає крилами [21]. На наше переконання, поетичний мотив передсмертної пісні лебедя можна розглядати тільки в поєднанні трьох контекстів: образу-символу лебедя античної літератури, концепту ЛЕБІДЬ античної культури з обов’язковим аналізом лексем-вербалізаторів та відповідного концепту в концептосфері античності з залученням інформації про античну фоносферу і музичну естетику античності. Етимологічний аналіз і процедура реконструкції орнітонімів дозволяє виявити архетип лебедя – сяюче-білий водяний птах. Зоровий образ сліпуче гарного птаха, що віддзеркалюється у воді, сприймається подібно до сонця (Геліоса), який у грецькій міфології проїжджав добовий цикл на палаючій колісниці з моря на небо, і навпаки. У перехідний період від архаїки до класики Геліос ототожнивсь з Аполлоном [13]. Саме в цей час у літературі

з'являється мотив пісні лебедя – птаха, тісно пов'язаного з культом Аполлона. На первісну, лексично експліковану, оптичну метонімію: “білий лебідь → сивий чоловік” наклалася вторинна, культурно зумовлена акустична: “білий лебідь → старий поет, служитель та співець Аполлона”. Визначити видову, навіть родову, приналежність лебедя античної літератури неможливо: як слушно зазначає Ф. Селорія, родова ідентифікація птахів античної літератури взагалі не піддається встановленню, адже один і той самий орнітонім у різних письменників міг позначати різних птахів [30]. У народній свідомості лебідь ототожнюється з іншими водяними птахами, схожими на нього за виглядом, передусім з гусьми. Лебеді-кликуні та дикі гуси, дійсно, видають гучні дискретні звуки, які в контексті античного сприйняття музики цілком відповідають поняттю співу. За часів грецької класики лебединий спів мав сакральний характер; звучить дуже голосно і артикульовано: саме так, як виконувалися гімни. За часів еллінізму цей спів – світський, дещо манірний; звучить м'якше і ніжніше: як звуки авлосу чи кіфари. У римський період відбувається роздвоєння: з одного боку, піддається сумніву сама можливість лебединого співу, який встиг стати літературним кліше; з іншого, – повертається причетність пісні божествам. Лебідь у римській літературі на відміну від грецької став пов'язуватися не лише з Аполлоном, але і з Венерою. Культ цих богів імператором Августом був проголошений державним [13].

Літературна орієнтація лебедя у просторі – на воді, або поблизу неї. Біля води лебідь пасеться. Конкретні географічні місця вживаються в такому співвідношенні: називається певний ойконім для 6 із 10 зазначених у класичній грецькій літературі біотопів; для 4 із 5 – в елліністичній літературі; для 21 із 27 – у римській літературі. Всі ці ойконіми: реальні та вигадані, пов'язані з божествами.

Причетність лебедя як перелітного птаха повітряній стихії есплікується Аристотелем та Плінієм Старшим. Решту авторів лебідь цікавить не як реальний птах, а як міфічний образ, як символ Аполлона; отже, здатністю до польоту володіють лебеді – колишні Кікни та ті птахи, що везуть на повітряній колісниці Аполлона чи Венеру. Шануючи богів, лебідь може бурхливо радіти, святкувати.

Лебідь античної літератури пов'язаний з іншими птахами: орлом (як дві орнітоморфні іпостасі Зевса); гусаком та іншими водоплавними птахами; журавлем (як два перелітні птахи Аполлона, що видають звуки); співочими птахами: як найпотужніший поетичний символ музики і співу, він протистоїть солов'ю, ластівці, жайворонку, одуду, папузі – як птахам теж співочим; круку, галці й пугачу – як птахам не співочим. Акустичне та колористичне протистояння лебедя і крука зумовлене причетністю обох птахів до культу Аполлона. Як птах Аполлона, лебідь пов'язаний також з перепілкою – пташкою Лето, матері цього бога. Як птах почту Афродіти, лебідь близький іншим таким пташкам: голубкам та горобцям.

Співочі птахи в античності були символом голосу, музики і поезії, тому логічним є зв'язок лебедя з поетами. Співочі птахи і поети вступають між собою в агоні. У пташиному агоні перемагає лебідь, а в поетичному – шанований поет попередньої доби або сам автор твору Марціал (пародія на агональний мотив високої поезії).

Підсумовуючи сказане вище, схематично окреслимо основні характеристики лебедя античної лінгвокультури. Лебідь архаїко-класичного періоду – це: 1) довгоший птах із сиво-сяючим оперенням, на якого перетворився Зевс; 2) птах, що виконує різні спеціальні гімни на честь Аполлона, монодично та поліфонічно, роблячи спеціальні танцювальні рухи руками (крилами); 3) символ старої людини (батька). Лебідь елліністичного періоду – це: 1) співочий птах Аполлона з солодким, ніжним голосом, наймузичніший із птахів; 2) загальновідомий символ старого поета → провісника → мудреця, філософа; співає передсмертну пісню. Лебідь римський – це: 1) сліпучо-білий птах, результат метаморфозу міфічних персонажів та реальних поетів – авторів; 2) символ Аполлона, Муз, поезії; співає в сакральних місцях; 3) пречудово співаючий виконавець передсмертної пісні.

Висновки:

1. Концепт ЛЕБІДЬ є символічним. Лебідь античної літератури – не реальний птах, а символ сонця та Аполлона, бога, який був ототожнений із Геліосом. Спроби науковців встановити видову приналежність денотата літературного лебедя не можна вважати вдалимими, оскільки опис цього птаха у різних авторів є надто схематичний. Зображується великий білий водяний птах: узагальнений чи то лебідь, чи то гусак.

2. Концепт ЛЕБІДЬ, як і решта концептів античної лінгвокультури, є діахронічним; його слід розглядати окремо для трьох етапів античної літератури: архаїко-класичного і елліністично-римського – на базі грекомовної літератури та римського – на базі латиномовної літератури.

3. Модель як змістового, так і пропозиційного фреймів є спільною для всіх періодів античної культури; змінюється наповнення слотів.

4. Архетип лебедя, його ментальний прообраз, можна виявити, з'ясувавши етимон номінативних одиниць – імен концепту (“бути білим, блищати”) та дослідивши концепт архаїчного часу (“білий лебідь як сивий поет шанує Аполлона піснями в місцях культу цього бога”).

5. Закладене за часів грецької класики ядро концепту в наступні періоди розширюється конотаціями та асоціаціями. Зміни у наповненні слотів відображають загальні політичні перетворення та еволюцію естетичних настанов.

За часів еллінізму втрачається жива безпосередність первісних метонімій та метафор; літературні знахідки класиків перетворюються на кліше; разом зі збідненням зорового образу спостерігається збагачення образу акустичного, що зумовлено розквітом у цей період різноманітних музичних і літературних жанрів при втраті первісного сакрального призначення музичних мистецтв. Порівняно з концептом архаїко-класичного періоду, елліністичний концепт має більше субслотів в акустичному, локальному та конекційному фреймах; заслуговує на увагу поява в останньому агонального субслота. Збагачення локального фрейму відображає розширення географічного кругозору елліністичної людини порівняно з людиною полісною. Урізноманітнення наповнення слотів конекційного фрейму та поява в ньому агонального субслота зумовлені експліцитним та імпліцитним протистоянням пізніших авторів до своїх попередників.

За часів римської імперії сакральність повертається, але вже на політичне замовлення імператорів. Концепт грекомовної літератури переноситься на ґрунт латинської мови, при цьому переосмислюються ядерні та периферійні шари. Усі слоти заповнюються, додаються нові субслоти, особливо у локальний фрейм, оскільки географічні межі в цей час розсуваються. Переструктурується, порівняно з моделлю концепту грецької культури, субслот “особливості виконання пісні”; це відображає зміни у виконавчій практиці. Якщо у грецькій культурі виконання музики і поезії зберігало архаїчну синкретичність мистецтв, було переважно хоровим та мало яскраво виражений драматичний характер, то у римській культурі виконання стає монодичним, а колишня синкретичність повністю втрачається. Відповідно, спів припиняє супроводжуватися танцювальними рухами. Якщо для греків помах лебединих крил символізували танцювальні рухи, і великою мірою саме завдяки здатності до таких рухів лебідь стає втіленням ідеального музики-виконавця, то для римлян рухи крилами символізують тільки інтенцію до зміни напрямку руху. На відміну від лебедя – суворого виконавця гімнів архаїки та класики й елліністичного лебедя – дещо манірного виконавця різноманітних пісень, які приносять насолоду слухачу, римський лебідь є поетом-провісником, натхнення якому надали боги та Музи й який, у свою чергу, оспівує імператора та схвалених імператором богів.

6. Зрозуміти літературно-культурний мотив лебединої пісні, який був і залишається популярним в європейській культурі, можна тільки розглянувши символ лебедя у широкому, зокрема музично-акустичному, контексті античної культури. Такий розгляд дав нам змогу стверджувати, що літературний лебідь співає не тому, що реальний птах має хист до співу, а тому, що лебідь як символ Аполлона – бога-покровителя музик і поетів – не може не володіти музично-літературними талантами.

7. Лебідь античної культури пов'язаний системою зв'язків з іншими птахами. Ці зв'язки ілюструють включення символу лебедя в античну культуру, а концепту ЛЕБІДЬ – у концептосферу античності. Лебідь об'єднується з птахами, що видають звуки – як співочими, з точки зору античних людей, так і не співочими; з птахами, що належать культу Зевса, Аполлона та Афродіти; з птахами, що займають той самий біотоп (водяний та навколо водяний) і мають аналогічні етологічні властивості (є перелітними).

Подальше дослідження буде продовжувати реконструкцію концептів тих птахів, з якими лебідь античної літератури найтісніше пов'язаний, моделювання системи конекцій між субконцептами; а також аналіз організації моделі субконцепту ЛЕБІДЬ і моделі суперконцепту ПТАХ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботвинник М.Н. Кикн / М.Н. Ботвинник // Мифы народов мира : [энциклопедия в 2-х томах] / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1992. – Т. 1. – С. 649.
2. Брагинская Н.В. Воробьи и херувимы: Sapho, Fr.1 / Н.В. Брагинская // Homo Balcanicus: Поведенческие сценарии и культурные роли; Античность; Средневековье; Новое время. – Балканские чтения – 6 : [матер. по итогам симпозиума] (Москва, март 2001) / РАН, Ин-т славяноведения и балканистики. – М., 2001. – С. 17–21.
3. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О.П. Воробйова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53–64.
4. Гамкрелидзе Т.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т.В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов // Семантический словарь общеиндоевропейского языка и реконструкция индоевропейской протокультуры. – Тбилиси : Изд-во Тбилисского университета, 1984. – Часть II. – С. 438–1329.
5. Герцман Е.В. Античное музыкальное мышление : [монография] / Евгений Владимирович Герцман. – Л. : Музыка, 1986. – 224 с.
6. Герцман Е.В. Античность : [иллюстрированная энциклопедия] / Е.В. Герцман, Е.Е. Герцман. – М. : Изд-во АСТ; СПб : Северо-Запад Пресс, 2002. – 500 с. – (История искусства).
7. Грекова М.А. СПИВОЧИ ПТАХИ у картині світу народів європейської античності: до проблеми визначення критерію відбору / М.А. Грекова // Studia Linguistica. – 2014. – Vol. VIII. – С. 151–159.
8. Гринцер Н.П. Компаративистика и антиковедение / Н.П. Гринцер // Вопросы литературы. – 2011. – № 4. – С. 252–274.
9. Дронова Л.П. Методика диахронического исследования и когнитивный подход к языку / Л.П. Дронова // Вестник Томского государственного университета. Серия: Филология. – 2013. – № 2 (22). – С. 22–39.
10. Казимир І.І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 11.02.02 “Українська мова” / І.І. Казимир. – Харків, 2007. – 25 с.
11. Корольова А.В. Когнітивна лінгвокомпаративістика: від реконструкції прамовних форм до реконструкції структур свідомості / А.В. Корольова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – Т. 17. – № 2. – С. 94–101.
12. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.
13. Кулишова О.В. Дельфийский оракул в системе античных межгосударственных отношений (VII–V вв. до н. э) // Оксана Викторовна Кулишова. – СПб. : Издательский центр “Гуманитарная академия”, 2001. – 432 с.

14. Лосев А.Ф. Античная музыкальная эстетика / А.Ф. Лосев // Античная музыкальная эстетика : [сб. ст.] / [ред. А.Ф. Лосев]. – М. : Гос. музыкальное изд-во, 1960. – С. 1–42.
15. Маковский М.М. Звук / Михаил Михайлович Маковский // Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и миры образов. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. – С. 160–171.
16. Мельников А.С. О “речи” животных в человеческом языке / А.С. Мельников // Индоевропейское языкознание и классическая филология – X (Чтения памяти И.М. Тронского) : [матер. международной научн. конференции], (СПб., 19–21 июня 2006) / [отв. ред. Н.Н. Казанский]. – СПб. : Наука, 2006. – С. 188–191.
17. Пашкова Н.І. Номінагивні моделі культурного артефакту ДІМ у мовах карпатського ареалу балкано-слов'янського континууму : [монографія] / Надія Ігорівна Пашкова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – 277 с.
18. Пименова М.В. Концептуальные исследования: Введение : [учеб. пос.] / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 176 с.
19. Селиванова Л.Л. Лебедь в культуре Аполлона / Л.Л. Селиванова // Античность и средневековье Европы : [межвузовский сб. науч. трудов]. – Пермь : Изд-во Пермского университета, 1994. – С. 38–46.
20. Скребцова Т.Г. Когнитивная лингвистика : [курс лекций] / Татьяна Георгиевна Скребцова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2011. – 256 с.
21. Смышляева В.П. Номинация и образ поэтической птицы / В.П. Смышляева // Индоевропейское языкознание и классическая филология – IX (Чтения памяти И.М. Тронского) : [матер. международной научн. конференции], (СПб., 20–22 июня 2005) / [отв. ред. Н.Н. Казанский]. – СПб. : Наука, 2005. – С. 201–203.
22. Степанов Ю.С. Константы; Словарь русской культуры; Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.
23. Топоров В.Н. Лебедь / В.Н. Топоров // Мифы народов мира : [энциклопедия в 2-х томах] / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1992. – Т. 2. – С. 40–41.
24. Arbo A. Aristotle, Pline et le chant des oiseaux / A. Arbo, A. Arbo // Aristoteles Romanus. La reception de la science aristotelicienne dans l' Empire greco-romain / [ed. I.Y. Lehman]. – Turnhout : Brepols, 2013. – P. 121–139.
25. Arnott G.W. Birds in Ancient World from A–Z / G.W. Arnott. – London and New York : Routledge, 2012. – 304 p.
26. Arnott G.W. Swan Songs / G.W. Arnott // Greece and Rome (Second Series). – 1977. – Vol. 24. – P. 149–153.
27. Bettini M. Voci: Antropologia sonora del mondo antico / Maurizio Bettini. – Torino : Einaudi, 2008. – 309 p.
28. Bevan E. Water-birds and the Olympian Gods [Electronic Resource] / Elinor Bevan // The Annual of the British School at Athens. – 1989. – Vol. 84. – P. 163–169. – Mode of Access : http://journals.cambridge.org/abstract_3006824540002089X
29. Bodson L. Zoological Knowledge in Ancient Greece and Rome [Electronic Resource] / Liliane Bodson // The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life / [ed. G.L. Campbell]. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2014. – P. 556–578. – Mode of Access : <http://www.promethee.philo.ulg.ac.be/Zoologica/lbodson/bibl/>
30. Celoria F. The Bird world of the Greeks / Francis Celoria; [transl. F. Celoria] // The Metamorphoses of Antonius Liberalis: a Translation with Commentary. – London : Routledge, 2001. – P. 32–40.
31. Donohue H. The Song of the Swan: Lucretius and the Influence of Callimachus / Harold Donohue. – Lanham : Univ. Press of America, 1993. – 162 p.

32. Douglas N. Birds and Beasts of the Greek Anthology [Electronic Resource] / Norman Douglas. – Florence : Tipografia Guintina, 1927. – 215 p. + vii. – Mode of Access : <http://gutenberg.net.au/ebooks/03/0300622h.html#ch-3>
33. Goguey D. Les animaux dans la mentalite romaine / Dominique Goguey. – Bruxelles : Editions Latomus, 2003. – 123 p.
34. Fox M. Review to Maurizio Bettini's *Voci* [Electronic Resource] / Matthew Fox // Bryn Mawr Classical Review, 2008. – Mode of Access : <http://bmcr.brynmawr.edu/2008/2008-12-09.html>
35. Harris J. Ph. Cassandra's Swan Song: Aeschylus' Use of Fable in Agamemnon [Electronic Resource] / John Philip Harris // Greek, Roman, and Byzantine Studies. – 2012. – Vol. 52. – P. 540–558. – Mode of Access : <http://grbs.library.duke.edu/article/download/12881/3797>
36. Heath J. The Talking Greeks. Speech, Animals, and the Other in Homer, Aeschylus, and Plato / John Heath. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2005. – 400 p.
37. Hough J.N. Bird Imagery in Roman Poetry [Electronic Resource] / J.N. Hough // The Classical Journal. – 1974. – Vol. 70. – № 1. – P. 1–13. – Mode of Access : <http://www.jstor.org/stable/3296348>
38. Ketterer R.C. The Swan's Flight: Old Words and New Music [Electronic Resource] / R.C. Ketterer // *Syllecta Classica*. – Iowa City : The University of Iowa Press, 2012. – Vol. 23. – P. 1–12. – Mode of Access : http://www.muse.jhu.edu/journals/syllecta_classica
39. Landels J.G. Music in Ancient Greece and Rome / John G. Landels. – London; New York : Routledge, 1999. – XII, 295 p.
40. Martin E.W. The Birds of the Latin Poets / Ernest W. Martin. – Stanford : Stanford Univ. Publications, 1914. – Univ. Series 13. – 260 p.
41. Myers K.S. Psittacus Redux: Imitation and Literary Polemic in Statius' *Silvae* 2.4 / K. Sara Myers // *Vertis in Usam : Studies in Honor of Edward Courtney* / [eds J.F. Miller, C. Damon, K.S. Myers]. – Leipzig; München : K. G. Saur, 2002. – P. 189–199.
42. Rosch E. Principles of Categorization / Eleonora Rosch // *Cognition and Categorization*; [eds E. Rosch, B. Lloyd]. – Hillsdale, New Jersey : Lawrence Erlbaum, 1978. – P. 24–47.
43. Thompson W. D'Arcy. A Glossary of Greek Birds / D'Arcy Wentworth Thompson. – Oxford : Clarendon Press, 1895. – 240 p.
44. Toyenbee J.M.C. Animals in Roman Life and Art / Joceyln M.C. Toyenbee. – London : Pen and Sword, 2013. – 440 p. – (Aspects of Greek and Roman Life). – (Reprint Edition).
45. Volk K. The poetics of Latin Didactic: Lucretius, Vergil, Ovid, Manilius / Katharina Volk. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2002. – 289 p.
46. West M.L. Ancient Greek Music / Martin L. West. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1992. – P. 410.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

47. Дворецкий И.Х. Древнегреческо–русский словарь / Иосиф Хананович Дворецкий. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. – Т. 1 – 1043 с.; Т. 2 – 1905 с.
48. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / Иосиф Хананович Дворецкий. – М. : Русский язык, 1996. – 1096 с.
49. Мифы народов мира : [энциклопедия в 2-х т.] / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1992. – Т. 1. – 709 с; Т. 2. – 719 с.
50. Beekes R. Etymological Dictionary of Greek / R. Beekes, L. van Beek // *Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series* / [ed. A. Lubotsky]. – Leiden; Boston : Brill, 2010. – Vol. 10. – 1808 p.
51. Lewis Ch. A New Latin Dictionary [Electronic Resource] / Ch.T. Lewis, Ch. Short. – New York : Harper and Brothers Publishers; Oxford : At the Clarendon Press, 1891. – 2033 p. – Mode of Access : <http://www.perseus.tufts.edu>

52. Liddell H.G. Greek–English Lexicon / H.G. Liddell, R. Scott. – Oxford : Clarendon press, 1996. – 2042 p.
53. Vaan M. de Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages / Michiel de Vaan / Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series / [ed. A. Lubotsky]. – Leiden; Boston : Brill, 2008. – Vol. 8. – 825 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

54. Aristoteles. Περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν / Aristoteles // Aristoteles: Graece: Opera in V vol. – Berolini : Apud Georgium Reimerum, 1831. – Vol. I. – P. 486–715.
55. Perseus Digital Library [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.perseus.tufts.edu>

Дата надходження до редакції 05.06.2015